

hitvédelmi
tea ház

>>> >>> >>><<<< <<<< <<<<

✠ JÚDÁS ✠

EVANGÉLIUMA

>>> >>> >>><<<< <<<< <<<<

a szenzáció

A National Geographic dokumentumfilmje szerint:

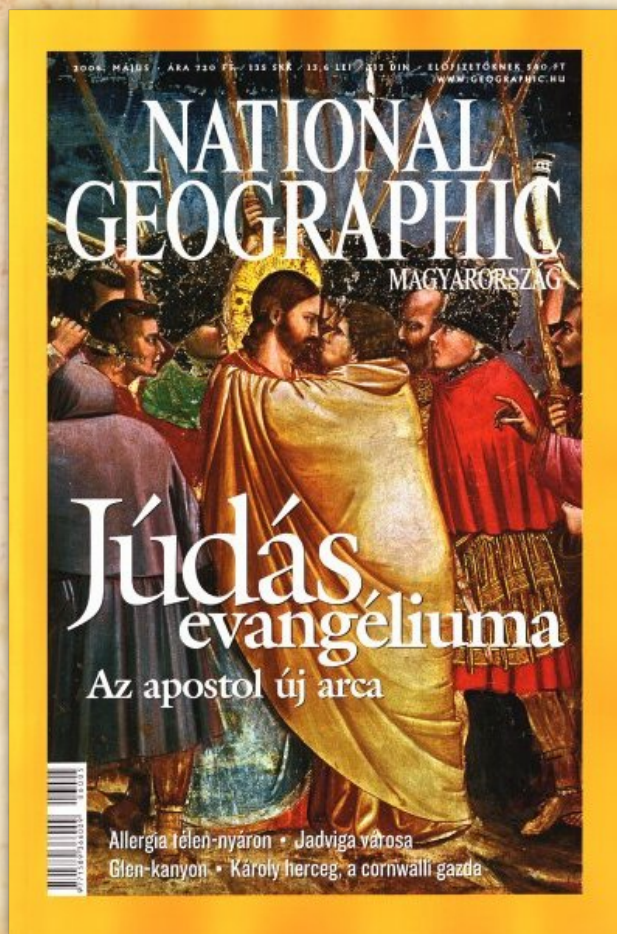
- ◆ Jézus és Júdás közti titkos beszélgetés az utolsó vacsora előtti napokban.
- ◆ hiteles történet, csak a korai egyház vezetői kidobták sok mással együtt.
- ◆ Rehabilitálja az árulónak tartott Júdás apostolt.
- ◆ Csak Júdás értette meg Jézus célját, és Jézus kérte meg arra, hogy elárulja.

a szenzáció

A National Geographic dokumentumfilmje szerint:

- ◆ Júdás megítélése csak fokozatosan vált egyre negatívabbá;
- ◆ így vált az újszövetségi és történelmi antiszemitizmus gyökerévé;
- ◆ a korai egyházban sok irányzat megfért, így a gnosztikusok és evangéliumaik is.

a szenzáció

A megértéshez külön témaként kell kezelnünk:

- ◆ az újonnan felfedezett iratokat és háttérüket,
- ◆ az Újszövetség Júdását és Jézusát,
- ◆ a National Geographic szakértőinek szenzációs kijelentéseit.

>>> >>><<< <<<

1. fejezet

Júdas evangéliuma

>>> >>><<< <<<

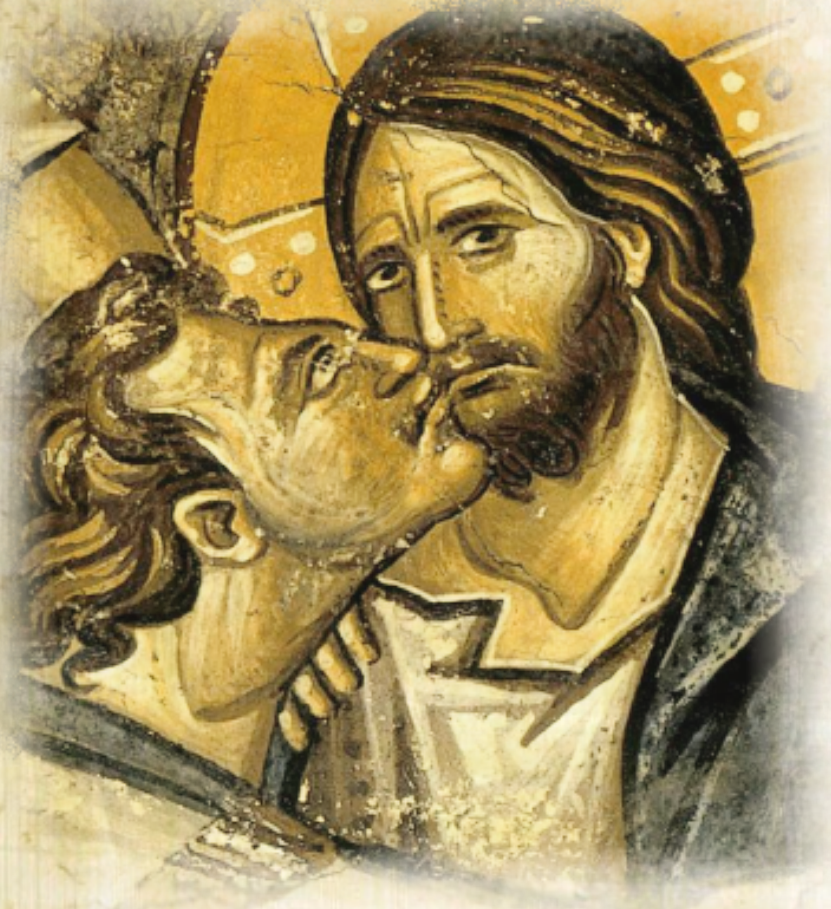
1. a felfedezés és a publikálás története

- ◆ Egyiptomban, a 1970-es években találhatták;
- ◆ Amerikai egyetemek nem tudják megvenni, eltűnik;
- ◆ 2000-ben veszi meg Tchacos, majd a Maecenas;
- ◆ Restaurálása, konzerválása, lefordítása;
- ◆ A National Geographic megveszi a közlési jogokat;
- ◆ Vissza fog kerülni Egyiptomba, a kairói Kopt Múzeumba.

2. AZ IRATOK ÉS A SZÖVEGEK

- ◆ Papiruszlapokra írták, bőrbbe kötötték.
- ◆ Állapota sérült, töredezett, de olvasható.
- ◆ A kódex 3 másik gnosztikus szöveget is tartalmaz.
- ◆ Az evangélium 26 oldalnyi szöveg, hiányos.
- ◆ Görög betűkkel, de kopt nyelven írták, egy fordítás másolata.
- ◆ Paleográfiai és radiokarbon kormeghatározás: Kr. u. 3–4. század.
- ◆ Valódi, nem hamisítvány – a tartalmi hitelesség már más kérdés.

3. a SZÖVEG tartalma

- ◆ alcím (körülmények)
- ◆ bevezető (Jézusról)
- ◆ 3 külön jelenetsor (beszélgetések)
- ◆ befejezés (árulás)
- ◆ cím (Júdásé)

4. fontos részletek

„Annak a kinyilatkoztatásnak a titkos feljegyzése, amelyet Jézus mondott el a Júdás Iskarióteszel való beszélgetés során...”

„[Jézus] gyakran nem önmagaként jelent meg tanítványai előtt, hanem gyermekként...”

„[Júdás Jézusnak]: Tudom, hogy ki vagy, és hogy honnan jöttél. Barbelo halhatatlan birodalmából vagy. És én nem vagyok méltó kiejteni annak a nevét, aki elküldött téged.”

„Lépj el a többiektől, és elmondom neked a Királyság titkait. Számodra lehetséges, hogy elérd azt, de nagyon fájdalmas lesz. Mert valaki más fog a helyedre lépni...”

4. fontos részletek

„[Gyere], hogy taníthassalak azokról a [titkokról], amelyeket ember még sosem látott. Mert létezik egy nagy és határtalan birodalom, ... [amelyben] egy nagy és láthatatlan [Szellem] van, amelyet angyal szeme sosem látott, szív gondolata sosem fogott fel, és névvel sosem illették.”

„De te mindnyájuk fölé emelkedsz. Mert te fogod feláldozni az embert, akit magamra öltöttem.”

„Emeld fel szemedet, és nézz a felhőbe, és azon belül a fénybe és az azt körülvevő csillagokra. Az a csillag, amelyik a te utadat mutatja, a te csillagod. Júdás felemelte szemét, látta a fénylő felhőt, és belelépett abba. Azok, akik a talajon álltak, hangot hallottak kijönni a felhőből...”

5. ÖSSZEFOGLALÓ ELEMZÉS

Júdás evangéliumának „Jézusa” az Újszövetség Jézusának az ellenkezője:

- ◆ az apostolai ellene vannak, ő pedig ellenük,
- ◆ az apostolok istene nem az ő istene,
- ◆ valójában Széth, a káosz angyala,
- ◆ nem lett igazi emberré, különböző alakokban jelenik meg,
- ◆ nem mindenkiért jött, csak az alkalmasakért.

5. ÖSSZEFOGLALÓ ELEMZÉS

Júdás evangéliumának „Júdása” viszont igazi gnosztikus:

- ◆ ismeri az egyiptomi Barbelo-hitet,
- ◆ csak ő érti meg Jézust és küldetését,
- ◆ Júdást átkozni fogják, de mindenki fölé fog emelkedni,
- ◆ sőt, még árulása előtt megdicsőül.

Androgün emanációk, eónok, istenek és angyalok bonyolult világa, egy Ismeretlen Isten, Szofia és Barbelo, Nerbo és Szaklasz...

>>> >>><<<< <<<<

2. fejezet

a gnosztikusok

>>> >>><<<< <<<<

1. az elmélet

A National Geographic elmélete szerint:

- ◆ a gnosztikusok a korai kereszténység egyik irányzata volt, az egyház része;
- ◆ nem fogadták el a papság tekintélyét, ezért lettek kiközösítve;
- ◆ a gnosztikus evangéliumokat az egyház elfogadta és használta;
- ◆ a többségnek az egyszerűbb Mt, Mk, Lk, Jn evangélium jobban tetszett, a többit kidobták.

1. az elmélet

- ◆ Eszerint a gnosztikusokat „a hatalom”, evangéliumaikat pedig „a tömeg” vetette el.
- ◆ A NG szakértőinek általános képe a gnoszticizmusról hiányos és megtévesztő.
- ◆ Sem a dokumentumfilmben, sem a cikkben nem említik meg, hogy melyik csoport használta Júdás evangéliumát

2. a valódi gnoszticizmus

A NG szerint a gnosztikusok a korai egyház egyik irányzata volt. Ezzel szemben:

- ◆ a görög **gnószisz** szó jelentése tudás, ismeret;
- ◆ a gnoszticizmus egy ókori vallási irányzat;
- ◆ már a kereszténység előtt is létezett;
- ◆ egyes irányzatai keresztény színezetet vettek fel;
- ◆ a titkos ismeretek az ember kozmikus sorsáról szólnak.

2. a valódi gnoszticizmus

A NG szerint a gnosztikusok a korai egyház egyik irányzata volt. Ezzel szemben:

- ◆ a gnózis az üdvösség, a gnosztikus Üdvözítő csak átadja azt;
- ◆ üdvösség csak annak jár, aki természeténél fogva alkalmas rá;
- ◆ ezoterikus, elitista, arisztokratikus...
- ◆ mitikus és szinkretista...
- ◆ aszketikus vagy libertinus...

3. az ún. gnosztikus evangéliumok

A NG szerint legalább 30 evangélium volt a korai egyház menüjén. Ezen szemben:

- ◆ az „evangélium” (görög *euangelion*) jelentése jó hír, örömhír;
- ◆ mint irodalmi jelenség, sajátosan keresztény, újszövetségi műfaj;
- ◆ az Újszövetségben négy van: Máté, Márk, Lukács és János;
- ◆ ezeket az 1. században a szemtanúk és munkatársaik írták.

3. az ún. gnosztikus evangéliumok

A NG szerint legalább 30 evangélium volt a korai egyház menüjén. Ezzel szemben:

- ◆ a 2-4. században több „evangélium” is keletkezett;
- ◆ az egyház a négygel szemben soha egyiket sem fogadta el;
- ◆ a gnosztikus evangéliumok nem teljes jézusi élettörténetek;
- ◆ műfajuk valójában párbeszédes kinyilatkoztatás;
- ◆ Jézus alakja és tanításai sokféleképpen átértelmeződnek.

4. a gnosztikusok és az Újszövetség

A NG szerint a gnosztikus evangéliumok „ki lettek hagyva” az Újszövetségből. Ezzel szemben:

- ◆ a gnosztikus evangéliumok nem említik, nem kritizálják az Újszövetségiéket;
- ◆ a kereszténységet és evangéliumait legfeljebb „előszobának” tekintették;
- ◆ egyik gnosztikus evangélium sem akart az Újszövetség része lenni;
- ◆ a gnosztikusok ui. nem fogadták el az Újszövetséget mint egészt.

4. a gnosztikusok és az újszövetség

A NG szerint a gnosztikus evangéliumok „ki lettek hagyva” az Újszövetségből. Ezzel szemben:

- ◆ A keresztények sosem kételkedtek a négy evangélium hitelességében,
- ◆ Volt néhány újszövetségi irat, amelyet egy ideig vitattak,
- ◆ Volt néhány nem újszövetségi irat, amelyet egy ideig kedveltek.

5. az Újszövetség és a gnoszticizmus

A NG nem említette, hogy az egyház már az Újszövetségben harcolt a gnózis ellen...

- ◆ János apostol: evangéliumában és három levelében,
- ◆ Pál apostol: Kolossé levélben és Timóteusnak írt két levelében,
- ◆ Júdás apostol a levelében.

5. az újszövetség és a gnoszticizmus

*„Timóteus, őrizd meg a rád bízott kincset. Fordulj el a hazug módon ismeretnek [görög **gnószisz**] nevezett szentségtelen, üres beszédektől és ellenvetésektől, amelyeket egyesek elfogadva eltévelyedtek a hittől. A kegyelem veletek!” (1Tim 6:20-21)*

*„Mert nem kitalált meséket [görög **müthosz**] követve ismertettük meg veletek a mi Urunk Jézus Krisztus hatalmát és megjelenését, hanem úgy, hogy szemtanúi voltunk isteni fenségének.” (2Pt 1:16)*

6. az egyház és a gnosztikusok

A NG szerint a szabadszellemű gnosztikusok a papság hatalmát veszélyeztették. Ezzel szemben:

- ◆ az egyház a gnosztikus tanokat kezdettől elutasította;
- ◆ az egyház kiközösítette a gnosztikussá válókat és a keresztényt játszó gnosztikusokat;
- ◆ a 2. században Jusztinosz és Iréneusz, a 3. században Tertullianus, Alexandriai Kelemen és Hippolütosz, a 4. században pedig Epifániosz írt tanaik ellen;
- ◆ a gnosztikusok nem vitatkoztak, de voltak keresztényellenes „kinyilatkoztatásaik”.

6. az egyház és a gnosztikusok

A NG szerint a szabadszellemű gnosztikusok a papság hatalmát veszélyeztették. Ezzel szemben:

- ◆ Mivel mindenkit lenéztek, mindenki ellen voltak, és mindenki ellenük volt.
- ◆ A 2. században a pogány Kelszosz, a 3. században az újplatonista Plótinosz írt ellenük.
- ◆ Keresztényüldözések idején nem vallották magukat kereszténynek, áldoztak a császárnak.
- ◆ Amikor a kereszténység elfogadott lett, igyekeztek beépülni az egyházba.

>>> >>><<< <<<

3. fejezet

a káiniták

>>> >>><<< <<<

1. LIBERTINUS GNOSZTIKUSOK

A NG egyszer sem említi, hogy Júdás evangéliuma melyik gnosztikus csoporté volt. Azonban tudható, hogy:

- ◆ a szöveg csak egy gnosztikus csoporté, az ún. káinitáké volt;
- ◆ a Biblia negatív alakjait (Káin, szodomaiak, Ézsau, Kórah, Júdás) hőssé tették;
- ◆ szembeállították az igazi, szellemi Istent és a gonosz, anyagi világot teremtő istent.

1. LIBERTINUS GNOSZTIKUSOK

A NG egyszer sem említi, hogy Júdás evangéliuma melyik gnosztikus csoporté volt. Azonban tudható, hogy:

- ◆ szembeálították az isteni eredetű-természetű lelket a mocskosnak tartott fizikai testtel;
- ◆ ki akartak szabadulni a testből, és a cél minden eszközt szentesített;
- ◆ a gnosztikus etika két szélsősége: aszketizmus és libertinizmus;
- ◆ a káinita kicsapongások egy „angyal”nevében és buzdítására történtek...

2. IRÉNEUSZ ÉS EPIFÁNIOSZ

A káinitákról és Júdás evangéliumáról már eddig is tudtunk...

- ◆ i. sz. 180 körül Iréneusz egyházatya írt róluk;
- ◆ a 4. században Epifániosz egyházatya említi őket.

A Júdásról szóló spekulációk nem a történelmi Júdásról szólnak, hanem a káinitákról.

Forrásuk az Újszövetség volt, egy már létező hagyományt próbáltak értelmezni, és a saját rendszerükbe beilleszteni.

3. IRÉNEUSZ ÉS AZ EVANGÉLIUMOK

A NG szerint Iréneusz döntötte el, melyik evangélium kerülhet bele az Újszövetségbe. A keresztényüldözések miatt kellett döntenie, hogy melyikért érdemes meghalni. Azonban:

- ◆ Iréneusz nagyhatású püspök volt, de nem dönthetett a világegyház helyett.
- ◆ Iréneusz nem eldöntötte, hanem indokolta, hogy miért csak négy evangélium van.

3. IRÉNEUSZ ÉS AZ EVANGÉLIUMOK

A NG szerint Iréneusz döntötte el, melyik evangélium kerülhet bele az Újszövetségbe. A keresztényüldözések miatt kellett döntenie, hogy melyikért érdemes meghalni. Azonban:

- ◆ Írása abban segített, hogy melyik **Krisztusért** érdemes meghalni.
- ◆ A lioni és más hívők már írásai előtt is tudták, miért és kiért érdemes meghalni.
- ◆ Már a 2. sz. elejéről maradt fenn újszövetségi iratlista (Muratori-töredék).

3. IRÉNEUSZ ÉS AZ EVANGÉLIUMOK

A NG szerint Iréneusz döntötte el, melyik evangélium kerülhet bele az Újszövetségbe. A keresztényüldözések miatt kellett döntenie, hogy melyikért érdemes meghalni. Azonban:

- ◆ Már a 2. sz. közepén kiközösítették, aki az Újszövetségből elvett (Markion), vagy ahhoz hozzátett (Valentinosz).
- ◆ Az Újszövetséget a gnosztikus iratokkal szemben óriási példányszámban másolták.
- ◆ A gnoszticizmus tkp. önmagát számolta fel, még mielőtt az egyház hatalmi pozícióba került.

>>> 4. fejezet <<<

Júdás
az
Újszövetségben

>>> >>><<< <<<

1. TRAGÉDIÁJA ΔΙÓHÉJBAN

Júdást csak az ÚSZ történeti könyvei említik röviden:

- ◆ Jézus a tizenkét apostol közé választotta,
- ◆ lop a közös erszényből,
- ◆ Jézus ellen árulást tervez, megegyezik a papokkal a vérdíjban,
- ◆ az úrvacsorát otthagya elmegy a katonákért,
- ◆ a Getsemáné-kertbe vezeti őket, Jézust csókkal árulja el,
- ◆ Miután megkapja a vérdíjat, lelkiismerete felébred,
- ◆ Végül öngyilkos lesz.

2. KARIÓTI FÉRFI

- ◆ Júdást csak az Újszövetség történeti könyvei említik röviden: Júdás neve a görög eredetiben Iúdasz Iszkariótész
- ◆ Ez a héber Júda és-Kariót fonetikus átírása
- ◆ Jelentése „Júda, a karióti férfi”
- ◆ Ő volt Jézus egyetlen földije (a többi apostol galileai volt).

3. tolvaj

- ◆ Júdás titokban lopkodott a közös erszényből, biztos nem akart lebukni.
- ◆ Jézus szolgálata már a legvégéhez közeledett.
- ◆ Egy megtért nő Jézus lábát méregdrága kenőccsel megkenete.
- ◆ Júdást képmutató: miért nem adják az árát a szegényeknek?

3. tolvaj

- ◆ Jézus szerint ez nem pazarlás, hanem temetési kenet...
- ◆ Tehát Jézus is tudja, nemsokára vége az egésznek.
- ◆ Júdás elmehetett volna, de úgy döntött, ebből is pénzt csinál.
- ◆ Ekkor ment el a főpapokhoz elárulni a mesterét.

4. VÁDLÓ

A NG szerint Júdást a társai igaztalanul vádolták, sőt démonizálták. Ezzel szemben:

- ◆ Jézus Péter nagy hitvallásakor utalt rá, hogy az egyik tanítványa „ördög”.
- ◆ Nem azt állította, hogy Júdás *maga* az ördög.
- ◆ A görög diabolosz jelentése „vádoló”, ez a héber sátán („vádoló, ügyész”) fordítása.

4. VÁDLÓ

A NG szerint Júdást a társai igaztalanul vádolták, sőt démonizálták. Ezzel szemben:

- ◆ Amikor Júdás elárulta Jézust, bűnösnek kellett mondania, azaz vádolnia kellett őt.
- ◆ Tudatosan hazudott, és csak később látta be, hogy Jézus ártatlan volt.

4. VÁDLÓ

Júdás az utolsó vacsorán...

- ◆ Lukács tömörített elbeszélésében már az áruláskor „Júdásba belement a Sátán”.
- ◆ János emlékei szerint pedig már az úrvacsora kezdetén biztatta.
- ◆ Jézus rejtélyes utalásokat tett, miközben megmosta Júdás lábát is.
- ◆ Jézus megrendülve bejelentette, hogy valaki elárulja.
- ◆ Júdás nem vallott, hanem lapult.
- ◆ Jézus Jánosnak leleplezi Júdást.
- ◆ Jézus elküldi Júdást: feladhatja, akit hamisan vádolt.

5. pusztító

Júdás hagyományos megítélése, hogy „elkárhozott”, de Jézus nem erről beszélt...

- ◆ Jézus a páskavacsora után, a Gecsemáné-kertben imádkozik.
- ◆ Közben Júdásról is szól: csak „a kárhozat fia” veszett el.
- ◆ A „kárhozat fia” régies és félreérthető fordítás, pontosításra szorul. A héberes kifejezés szó szerint: „a pusztítás fia”, magyarul „aki pusztít”.
- ◆ Ugyanez a kifejezés jelöli az antikrisztust.

6. volt-e Júdásnak választása?

Kérdés, hogy volt-e Júdásnak egyáltalán választási lehetősége?

- ◆ Júdás nyereszkedett, amikor minden jól ment, és amikor az ügy bukásra állt
- ◆ Hitetlenség, kapzsiság és büntudat együtt motiválta: egy ponton túl nem volt visszaút
- ◆ Jézus előre tudta, hogy elárulják, és egy próféciának is be kellett teljesednie
- ◆ A prófécia „beteljesedés”: jövendölés, párhuzam, előkép, összefoglalás?
- ◆ Jézus úgy érezte magát, mint Dávid (Zsolt 41:10), Péter jövendölésként értelmezte

7. SZÜKSÉG VOLT JÚDÁS ÁRULÁSÁRA?

Júdás evangéliuma szerint Júdásra szükség volt az üdvösséghez...

- ◆ Jézust előbb-utóbb úgyis megölték volna
- ◆ Maga Jézus háromszor előre megmondta, mi vár rá
- ◆ A hatóságok sietni akartak, mert jött a húsvét ünnepe
- ◆ Jézusnak húsvétkor kellett meghalnia, mint istenadta áldozati bárány
- ◆ Júdás árulása nem Isten terve volt: önként árulta el Jézust
- ◆ Isten még az ellenségei gonosztetteit is fel tudja használni a saját céljaira.

8. Lett volna bocsánat Júdás bűnére?

A közhit szerint Júdásnak semmi esélye sem volt...

- ◆ Júdás és Péter: az egyik elárulja, a másik 3x megtagadja Jézust
- ◆ Mindkettő belátta a bűnét, de Júdás öngyilkos lett, esélyt sem hagyott magának
- ◆ Egyikük sem hitte, hogy Jézus feltámad, de Péter találkozhatott vele
- ◆ Mindenki megkaphatja Isten kegyelmét, csak az nem, aki nem kéri

8. Lett volna bocsánat Júdás bűnére?

A közhit szerint Júdásnak semmi esélye sem volt...

- ◆ Péternek is voltak jellemhibái: beképzelt, hamari és gyáva volt.
- ◆ Júdás kapzsiból tolvaj lett, tolvajból képmutató, képmutatóból hazudva vádaskodó áruló, árulóból pusztító, gyilkosból pedig öngyilkos.
- ◆ Nem egyik napról a másikra, nem mások miatt, hanem lassan és sok döntés révén.
- ◆ Van egy pont, ahonnan nincs visszatérés: az ember nem akar, vagy nem tud.

>>> >>><<< <<<

5. fejezet

Júdás utóélete

>>> >>><<< <<<

1. változó Júdás-kép?

A NG szerint Júdás megítélése csak fokozatosan vált egyre negatívabbá az evangéliumokban. Ezzel szemben...

◆ Márk, Máté és Lukács ugyanazokat az adatokat hozza:

- a 12 apostol felsorolásakor megemlíti, hogy „Júdás, aki később elárulta Jézust”,
- magától és sátáni hatásra ment el Jézust feljelenteni,
- árulását harminc ezüstpénzzel jutalmazták,
- jelként csókkal köszöntötte Jézust, amikor jött elfogatni.

1. változó Júdás-kép?

A NG szerint Júdás megítélése csak fokozatosan vált egyre negatívabbá az evangéliumokban. Ezzel szemben...

◆ János csak négy új részletet közöl:

- Jézus már korábban, Péter vallástételekor célzott árulására,
- Júdás az utolsó vacsora elején sátáni ihletésre már döntött,
- Jézus Júdásnak adta a falatot,
- Júdásnál volt az erszény, és abból időnként lopott.

1. változó Júdás-kép?

A NG nem említi, hogy:

- ♦ Máté, Márk, Lukács, János, Péter és Pál kollégák voltak,
- ♦ Nincs nyoma Júdással kapcsolatos vitának köztük vagy a zsidók közt.

2. a dokumentumfilm dramatizációi

A NG a Mk 14 úrvacsorai és a Mt 26 elfogatási jelenetét dramatizálta. A megfilmesített evangéliumi jelenetekből

- ◆ döntő mondatok kimaradtak,
- ◆ ismeretlen eredetű mondatokat beszúrtak,
- ◆ János evangéliumából egy mondatot átemeltek.

Hol a tudományos ismeretterjesztés és a propaganda határa?

3. a Júdás-kép mint az antiszemitizmus forrása

A NG elmélete szerint:

- ◆ a zsidó háború és keresztényüldözések a zsidó-keresztény viszonyt kiélezte
- ◆ a keresztények önvédelemből elhatárolták magukat a zsidóktól
- ◆ sok pogány származású hívő révén az egyház antiszemita lett
- ◆ Júdás neve „zsidót” jelent, Júdás a zsidó negatív ideálja lett
- ◆ végső soron a Júdás-kérdés vezetett az antiszemitizmushoz.

3. a júdás-kép mint az antiszemitizmus forrása

A történelmi események valóságos sorrendje:

- ◆ A keresztények üldözését a zsidók kezdték (István, Jakab, Jakab)
- ◆ 64-68 között – Néró 1. római keresztényüldözése (Pál, Péter)
- ◆ 65 – a jeruzsálemi keresztények a háború előtt mind elköltöznek
- ◆ 66-73 – a zsidó háború, a Templom lerombolása, a zsidók szétszóratása
- ◆ 73-91 – a keresztények békében éltek a Domitianusig (János)

felhasznált szakirodalom

„Júdás evangéliuma” (dokumentumfilm, 80 perc) – National Geographic Channel, 2006. április 9.
„Júdás evangéliuma – Az apostol új arca”; in: National Geographic Magyarország, 2006. május
„The Lost Gospel of Judas” – <http://www.nationalgeographic.com/lostgospel/index.html>

Apokrif iratok – Csodás evangéliumok; Budapest, Telosz Kiadó, 1996

Bauer, Johannes. Az Újszövetségi apokrifek; Budapest, Márton Áron Könyvkiadó, 1994

Chadwick, Henry: A korai egyház; Budapest, Osiris Kiadó, 1999

Filoramo, Giacomo: A gnoszticizmus története; Budapest, Kairosz Kiadó, 2000

Flavius, Josephus: A zsidó háború; Budapest, Bibliaiskolák Közössége, 1990

Hamman, A.: Így éltek az első keresztények; Budapest, Szent István Társulat, 1987

Jézus rejtett szavai; Budapest, Holnap Kiadó, 1990

Kákosy László: Fény és káosz – A kopt gnosztikus kódexek; Budapest, Gondolat, 1984

Ladocsi Gáspár: A Jézus Krisztus-jelenség a gnosztikus irodalomban; Budapest, Jel Kiadó, 2004

Vanyó László: Az ókeresztény egyház irodalma 1-2; Budapest, Jel Kiadó, 1997

Vanyó László: Bevezetés az ókeresztény kor dogmatörténetébe; Budapest, Szent István Társulat, 1998

képek jegyzéke

- A National Geographic Magyarország 2006. májusi számának címlapja / 5
- A Júdás csókja – freskórészlet, St. Martin templom, Nohant-Vicq, Franciaország, XI. sz.
(eredeti forrása: <http://enciklopedia.fazekas.hu>) / 6
- Júdás csókja – freskórészlet, Szt. Kelemen kolostortemplom, Ohrid, Macedónia
(eredeti forrása: <http://enciklopedia.fazekas.hu>) / 9
- Serapis-pap múmiaportréja, Fajjúm, Egyiptom, II. sz. (eredeti forrása: tebtunis.berkeley.edu) / 14
- Fiatal férfi múmiaportréja, Fajjúm, Egyiptom, II. sz. (eredeti forrása: touregypt.net) / 17
- Cserépdarab mágikus kopt szöveggel és ankh-jellel, IV-VII. sz. (eredeti forrása: www.copticmuseum.org.eg) / 18
- Pál apostol – mozaik, VIII-IX.sz. Róma, Vatikán (eredeti forrása: www.clearchannelexhibitions.com) / 23
- Káin megöli Ábelt – miniatúra, XV. sz., Bécs, (eredeti forrása: www.aeiou.at) / 27
- Káin megöli Ábelt – miniatúra, XIV. sz., Felső-Ausztria, (eredeti forrása: www.aeiou.at) / 28
- Iréneusz, Lyon püspöke – ikon (eredeti forrása: www.aeiou.at) / 31
- Az utolsó vacsora – örmény miniatúra, XIV. sz. (eredeti forrása: armenianstudies.csufresno.edu) / 34
- Leonardo da Vinci: Júdás – tanulmány az Utolsó vacsorához, 1495 (eredeti forrása: www.wga.hu) / 36
- Luca Signorelli: Az apostolok gyűlése (részlet), 1512 (eredeti forrása: www.wga.hu) / 37
- Júdás visszaviszi a pénzt a papoknak (részlet) – mozaik, Ravenna, VI. sz. (eredeti forrása: www.historyforkids.org) / 38
- Giotto di Bondone: Júdás árulása (részlet) – freskó, 1304–06 (eredeti forrása: www.wga.hu) / 39
- Duccio di Buoninsegna: Júdás árulása (részlet) – freskó, 1308–11 (eredeti forrása: www.wga.hu) / 40
- Alessandro Mantovani: Júdás visszaviszi a 30 ezüstpénzt (részlet) – (eredeti forrása: www.wga.hu) / 46
- Jos van Cleve: Júdás (oltár-részlet), XVI. sz. (eredeti forrása: www.wga.hu) / 47
- A négy evangélista – miniatúra a Book of Kells kódexből, VIII. sz. (eredeti forrása: www.wikimedia.org) / 50
- Andrea Mantegna: Agónia a kertben (részlet), 1459 (eredeti forrása: www.wga.hu) / 51